

KVARNÄGARE OCH MJÖLNARE I VÄSTERÅ

Kvarn- och sågplats – men ingen kvarn

I samband med Laga Skiftet i Västerå (1854) avsattes en bit mark för en gemensam såg- och kvarnplats. Den skulle också nyttjas som grustäkt. Området (ägofigur 136) beskrivs som "ung granskog med ringa bete". På kartan finns inga byggnader men däremot en gemensam "fägata", vilken nyttjades när djur och människor skulle färdas från byns centrum över ån till den odlade marken och skogen i söder.

Det är möjligt att det tidigare funnits en kvarn driven av ett vattenhjul på platsen, men under slutet av 1800-talet är det troligt att bönderna i Västerå, Stäbbgård, Öngård och Svedje malde sin säd i Åvike. Närheten till verksamheten där, med såväl en mängd anläggningar som många spännande och kunniga yrkesmän, var säkert viktig för utvecklingen i Västerå. Den turbindrivna kvarnanläggning som till slut byggdes i början av 1900-talet tyder på att initiativtagarna var klara över hur projektet skulle hanteras. De hade t ex klart för sig att elektricitet alstrad av en generator (dynamo) kunde vara en viktig nyttighet i samspel med driften av en turbin för kvarndrift och sågning, vilket framgår av det köpebrev som återges nedan.

En kompetent kvarnbyggare och mjölnare behövdes

Johannes Genberg (f 1873-01-14) i Öje, Stigsjö var med stor sannolikhet den som byggde den ursprungliga dammen och kvarnen i Västerå. Han var år 1898 torpare i Hamre, Stigsjö, men flyttade år 1900 till Åvike Bruk, där han blev mjölnare. 1902-1904 bodde han åter i Öje, Stigsjö där han efter en tid benämns som sågägare. År 1904 beviljas Genberg lagfart och samma år flyttar han till Västerå, där han benämns han som kvarnägare. År 1907 lämnar han definitivt Hässjö och flyttar till Bondsjö, Säbrå, som han lämnar 1914 och drar vidare till Nordamerika.

Varför Genberg blev kvarnbyggare och mjölnare är oklart, liksom att hans karriär blev så kort. En rimlig förklaring är att tiden i Åvike, och möjligheterna till utbyte med yrkesmän inom området, gav honom kunskap om hur en modern, turbindriven kvarnanläggning med tillhörande damm borde byggas. I det köpebrev som redovisas nedan klargörs också att såväl köparen Genberg som delägarna i kvarnplatsen var klara över möjligheterna att få tillgång till elektricitet.

Köpebref

Till Johan Genberg från Öje försäljes härmed en samfällid lägenhet under Westerå, nämligen af Daniel Larsson och hustru från 11 $\frac{1}{3}$ mål No 1; af Anders Olof Nolin och hustru dels från 2 mål No 1 och 9 mål No 2, dels ock från 3 $\frac{1}{3}$ mål No 1 och 10 $\frac{1}{4}$ mål No 5; af Lars Joh Widén och hustru från 9 $\frac{1}{6}$ mål No 1, 3 och 4; af Erik Jonas Näsman och hustru från 5 $\frac{1}{2}$ mål nr 2; af August Staaf och hustru från 5 $\frac{1}{2}$ mål No 2; af Anders Peter Bolin och hustru från 7 $\frac{1}{2}$ mål No 3; af Gudmund Wiklander och hustru dels från 7 $\frac{1}{2}$ mål No 3, dels från 4 $\frac{7}{12}$ mål No 1, 3 och 4 samt af Margareta Wiklander från 4 $\frac{7}{12}$ mål No 1, 3 och 4.

Lägenheten, som betalas vid anfordran med ett tusen /1000/ kronor och fem procent ränta, utgöres af Westerå bys samfällida såg- och kvarnplats, hvilken figur är betecknad på laga skifteskartan mer No 136 och enligt egobeskrifningarna innehåller Två (2) tunnland 29,6 Kappland. Med platsen följer förbiflytande ån med dess strömfall.

Till nyttjanderätt undantages en fägata om åtta meters bredd, till största längden följande egofigurens östra rågång med undantag, att fägatan rätas in på lägenheten vid rågångens norra ända, så att den utgår från en punkt, som ligger vid häradsvägens södra kant och fjorton meter wester om Daniel Larssons kartlagda mangårdstomt.

Från nämnda punkt går gatan trettiofem meter söderut, derifrån den ligger parallellt med den kartlagda rågången. På södra ändan afviker fägatans västra linie, så att den slutar vid ån, västerom nuvarande åbron, som äfven undantages jemte utrymme för densamma. Fägatan får dock begagnas äfven såsom utfartsväg för lägenhetens innehafvare.

Ifall Westerå byamän skulle vilja anlägga en Dynamomaskin för elektrisk belysning i byn, skall den inrymmas uti blifvande qvarnbyggnaden på platsen, men om vattenkraften från samma fall icke blir tillräcklig att på samma gång drifva qvarnen och elektricitetsverket, skall qvarnen ha företräde. I sådan fall ega byamännen att bygga särskilt för dynamon nedanför qvarnbyggnaden. I begge fallen håller qvarnegaren vattenkraft för dynamon och sköter densamma, men eger för eget behof använda elektriska ljuset samt att på byns utmark begagna bete för två kor. Daniel Larsson upplåter på samma köpevillkor rättigheten att midt för qvarnplatsen anlägga damfäste på södra sidan om ån, emedan Daniel Larsson på denna sida är ensam jordegare.

Wattnet i ån får uppdämmas i samma höjd med den högsta berghäll, som ligger i dagen intill ån vid den västra delen av platsen. Märke för vattenhöjden sättes på öfverenskommen punkt i berghällan.

Westerå den 18 maj 1903.

Bönderna i Västerå och angränsande byar var naturligtvis intresserade av att få tillgång till en egen kvarn. Bönderna i Svedje, Stäbbgård och Öngård stödde dessutom satsningen genom ett omfattande sjösänkingsprojekt som bedömdes ge att stabilare tillflöde till kvarnanläggningen.

En sannolik förklaring till att Genberg fick överge sitt kvarnprojekt är att hans ekonomiska resurser inte räckte till. Bygget av dammen och kvarnen med tillhörande turbin och utrustning för malning och sågning krävde rimligen ett rejält kapital. En näraliggande slutsats är att han hade skulder till en eller flera av bönderna i Västerå. En av dessa - änkan **Sigrid Näsman** – fick nämligen lagfart på kvarnplatsen år 1906. Familjen Näsman hade sålt ett hemman i Näs, Timrå (där Näsman var född) och flyttat till Västerå i november 1902. Sigrid, som var född 1860-08-17 i Västloning, Indal, blev redan 1903 änka. Hon var också syster till en annan hemmansägare i Västerå – Lars Johansson Bergfors – som 1904 köpt Margareta Wiklanders hemman. Näsman son **Ernst Näsman** övertog kvarnplatsen 1913 och sålde den vidare till Emil Öström 1914 (lagfart 1915).

Familjen Öström tar vid

Emil Samuel Öström hade, genom sin far Samuel Öström, en gedigen bakgrund för mjölnaryrket, vilket framgår av följande resume:

Mjölnaren **Samuel Öström**, f 1842-10-22 i Lifsdal, Norberg, Västmanlands län, d 1894-08-17 i Idbyn, Arnäs, Västernorrlands län.

Far: Sockenskräddaren Jan Öström, f 1812-09-02 i Lifsdal

Mor: Brita Cajsa Persdotter, f 1813-05-12 i Karbenning

Gift 1868-10-29 i By med (mjölnardrängen Samuel Öström, Forsbo, Möklinta och Pigan Christina Ericsson i Hafnäs)

Hustrun **Stina Eriksson**, f 1847-06-20 i Gaddbo, By socken, Falu län, d

---

Far: Landbonden Eric Jansson, f 1816-01-08 i Gaddbo

Mor: Anna Olsdotter, f 1821-06-16 i Nora

Barn:

Anna Matilda, f 1870-11-02 i Fors, Folkärna, Falu län

Josefina Katrina, f 1875-04-04 i Gullsmyra, Nora, Örebro län

Elin Kristina, f 1877-10-30 i By, Falu län

Emil Samuel, f 1882-12-30 i Grytnäs, Falu län

Samuel flyttade från Norberg 1859, förmodligen till Västerås. Han arbetade senare som mjölnardräng i Sala stadsförsamling. Därifrån flyttade han år 1864 till Månsbo, Grytnäs, där han var dräng. I november 1867 drog han vidare till Forssbo, Möklinta. Ungefär 1868 omnämns han för första gången som mjölnare i Leckenbo, Möklinta 1868. I försättningen flyttade vidare mellan olika mjölnarbefattningar med sin växande familj. Från Möklinta till Fors, Folkärna i nov 1870, från Folkärna till Gullsmyra, Nora i nov 1873. Från Nora 1877-04-08 till Rossö, By och vidare till Sala 1878-02-27. Därefter till Östanbyn, Grytnäs 1881.

Sedan bar det av till Ångermanland: Till Bjästa, Nätra socken 1889-10-14 och därifrån till Idbyn, Arnäs socken 1890-12-02. Där dog Samuel år 1894.

Mjölnaränkan Stina Eriksson Öström och två av hennes barn – Emil Samuel och Elin Kristina – hamnade så småningom i Åvike Bruk. Emil fick en anställning där som mjölnare år 1912. Hans mor och syster (som var småskollärlarinna) anslöt år 1915.

År 1916 flyttade alla tre till Västerå. Emil blir kvarnägare och mjölnare. Hans syster Elin gifte sig med jordbruksarbetaren Emil Häggström i Västerå. Emil Öström gifter sig 1918 med torparedottern Olga **Maria Johansson** från Ytterå. Deras son **Tage Emil** föddes 1918-08-18 och kort därefter (1918-09-16) dog Olga Maria i lunginflammation orsakad av spanska sjukan.